

att avgöra om det var vanligare med ödeläggelse i marginal- eller skogsbygder (regionens periferi), vilket Karsvall inte heller gör, han konstaterar bara att ödeläggelse förekom inom både centrum och periferi. Detta framgår redan av annan forskning från Östergötland respektive Småland samt Jämtland (vilket hade kunnat lyftas fram tydligare i avhandlingens inledande litteraturstudie).

En annan geografisk ingång till den rumsliga fördelningen av ödegårdar kan vara att studera om marginaljordar också betyder sämre jordar. Eftersom han, regionalt sett, identifierar såväl "marginalödeläggelse [som] ödeläggelse på slättbygden inom byarna" (s. 347) borde det inte finnas några avgörande skillnader i jordkvalitet mellan medeltidens centrum och periferi. Moderna jordartskartor kan ge information om så kan ha varit fallet. Lysings härad uppvisar emellertid idag stora jordartsskillnader värda att detaljanalyseras.

Olof Karsvalls avhandling är ett välkommet bidrag till skandinavisk ödegårdsforskning.

Kungl. vetenskapsakademien

HANS ANTONSON

Staffan Hansson, *Malmens land: Gruvnäringen i Norrbotten under 400 år* (Luleå: Tornedalica 2016). 427 s.

Staffan Hansson, professor i teknikhistoria vid Luleå universitet, har i flera tidigare publikationer behandlat gruvnäringens och järnindustrins historia i norr. I detta översiktsverk sammanfattar han 400 år av gruvnäring i Norrbottens län.

Boken är kronologiskt upplagd och inleds med 1600-talets silverbrytning i Lapplands fjälltrakter och järnbruket Kengis i Tornedalen. Hansson beskriver vidare hur det under 1700-talet startades flera bruk i trakterna kring Lule och Råne älvdalar, varav Meldersteins bruk ägnas störst utrymme i boken.

Något Hansson återkommer till rörande gruv- och bruksnäringen i Norrbotten fram till 1800-talets slut, är dels att produktionen skedde i mycket blygsam skala, dels att det var idel förlustaffärer. Men trots förluster gjordes nya satsningar. I boken ges flera exempel på att Norrbottens malmtillgångar alltid har ingivit stora förhoppningar – Nasafälls silverbruk skulle bli ett svenskt Västindien, och i Kengis hoppades man skapa smidesnäring jämbördig Liège.

Det stora genombrottet skedde 1888, då järnvägen Luleå–Gällivare öppnade och malmbrytningen kunde ta verklig fart. Dessförinnan hade som mest 1800 ton malm transporterats från Gällivare per år. Det första året

med järnväg transporterades i stället 70 000 ton malm. Norrbottens andel av Sveriges brutna järnmalm gick detta år från mindre än en promille till tio procent och ökade därefter snabbt. Hansson ger med rätta detta tekniska brytningskedje en framträdande roll i sin framställning. Malmbrytningens och järnbrukens närmast obetydliga skala före 1800-talets slut betyder i min mening inte att perioden är historiskt ointressant. Det är i stället förhoppningarna och drivkrafterna från stat och näringsidkare som är intressanta att studera, vilket Hansson också gör.

De största problemen att övervinna var de långa och svåra transportsträckorna, att finna tillräckligt med kunnig arbetskraft, samt klimatet. Före järnvägen utfördes malmtransporterna på vinterväglag av samer och allmogee med renar och hästar. Malmkörslorna skedde dessutom i konkurrens med de arbetstillfällena som 1800-talets växande trävaruindustri erbjöd. På 1860-talet försökte man via engelskt kapital gräva kanaler kring Lule älvs forsar. Över 1 000 man grävde, men projektet fullföljdes aldrig. Rester efter denna så kallade Engelska kanalen kan ännu ses i Boden.

Satsningar på nya bruk var nästan alltid initiativ utifrån, där pengar och privilegier fanns. En röd tråd i *Malmens land* är därför hur samerna och den jordbrukande lokalbefolkningen förbisågs eller ställdes i svåra situationer. Under 1800-talet var de mellansvenska järnbruken en politiskt och ekonomiskt återhållande kraft mot utvecklingen i norr – man räddes ökad konkurrens. Exempelvis hade järnväg till Gällivare diskuterats ända sedan 1820-talet, men idén motarbetades tidvis hårt. Överlag är statligt stöd något som både möjliggjort och ibland även räddat gruvnäringen i Norrbotten, som Hansson påpekar.

De storskaliga satsningarna i Norrbotten kring sekelskiftet 1900 – järnvägen, gruvorna, Porjus kraftverk och Bodens fästning – har Hansson i tidigare publikationer beskrivit som "Norrbottens teknologiska megasystem". Satsningarna betingade varandra och möjliggjordes av malmtillgångarna. Denna benämning återkommer i bokens mer teoretiska och sammanfattande avsnitt. Med megasystem poängteras att de teknologiska satsningarna hängde ihop – exempelvis möjliggjorde Porjusverket energikrävande industri.

Man kan invända att termen megasystem kanske ändå är överflödig, åtminstone är den inte unik för Norrbotten. Exempelvis kan flertalet järnvägsbyggen direkt relateras till lokala transportbehov. Samma kan sägas om var befästningar uppförts eller att energikrävande industrier upprättat vattenkraftverk eller etablerat sig nära dem, exempelvis i Trollhättan.

Kapiteln om mellankrigstiden och framåt har en annan karaktär än de föregående. Inriktningen är näringshistorisk, med fokus på NJA/SSAB och LKAB, deras resultat, investeringar och politiken bakom. Det socialhisto-

riska anslaget är mer framträdande i de föregående kapitlen. Boken avslutas med ett "Sammanfattande slutord", men där behandlas tyvärr nästan bara modernare tid, trots goda möjligheter att peka på återkommande mönster över tid.

I dag är frågan om gruvindustrins miljöpåverkan aktuell. Samtidigt lever en stor del av befolkningen i Gällivare och Kiruna på malmbrytningen. Denna moderna debatt ges utrymme i boken, vilket också ställer de historiska problemen och debatterna delvis i nytt ljus.

Hansson är teknikhistoriker, och tekniska uppgifter om järnframställning, ugnar, malmtyper med mera, ges stort utrymme. Det vittnar om Hanssons metallurgiska sakkunskap, men blir i för stor mängd umbärlig information för en mindre tekniskt insatt läsare.

Något bör sägas om bokens form. Det ligger på förlaget och inte på Hansson, men dessvärre finns alltför många exempel på saker som inkonsekvent kursivering, oskarpa diagram, felplacerade skiljetecken eller ensamma rader på ny sida. Givet bokens karaktär av översiktsverk, och de många orter och personer som figurerar, hade ett register varit önskvärt. Boken sammanfattas på både nordsamiska och meänkieli – ett förtjänstfullt tillgängliggörande.

Med tanke på det breda tidsspänn som behandlas, och att gruvnäringen länge haft så framträdande roll i Norrbotten, har *Malmens land* goda förutsättning att bli ett flitigt nyttjat referensverk i kommande studier av Norrbottens och järnindustrins historia.

Riksarkivet, Landsarkivet i Göteborg

JOHANNES DAUN

Victor Wilson, *Commerce in Disguise: War and Trade in the Caribbean Free Port of Gustavia, 1793–1815* (Åbo: Åbo Akademis förlag 2015). 319 s.

Skandinaviska historiker förhöll sig länge ambivalenta till sina respektive länders koloniala arv. I en översikt av den svenska historiska debatten, med avstamp i Carl Grimbergs *Svenska folkets underbara öden*, noterar Gunlög Fur att skandinavens jämförelsevis begränsade – och ibland indirekta – roll i den koloniala expansionen "allows room for claims of innocence in confrontations with colonial histories".⁹ Emedan en äldre historieskrivning inrangerade koloniala företag i ett stolt stormaktsnarrativ, tenderade studier efter andra världskriget – tillkomna under intryck av dekolonise-

9. Gunlög Fur, "Colonialism and Swedish History: Unthinkable Connections?", i Magdalena Naum & Jonas M. Nordin (red.), *Scandinavian Colonialism and the Rise of Modernity: Small Time Agents in a Global Arena* (New York 2013) s. 18.